

Pârvu Boerescu

COMPLETĂRI ȘI COMENTARIILE PE MARGINEA *DICȚIONARULUI ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE* (DELR), VOLUMUL I (A–B)¹

Operă fundamentală și de mare valoare pentru istoria limbii române, *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR) este și va fi, multă vreme în viitor, o referință obligatorie pentru istoria fiecărui cuvânt românesc în parte. DELR conține, de fapt, o sinteză a trecutului și a prezentului cercetării etimologice românești, deoarece acest dicționar reprezintă, prin modul în care a fost redactat, rememorarea și omologarea contribuțiilor lingviștilor din ultimele două sute de ani, destinate să clarifice istoria cuvintelor limbii române.

La fel ca orice faptă omenească, DELR rămâne o operă perfectibilă, întrucât cercetarea științifică a originii cuvintelor limbii române nu se oprește niciodată și va avea în continuare arii largi de desfășurare.

Comentariile care urmează au drept unic obiect rezolvarea punctuală a unor chestiuni care țin de acuratețea interpretării datelor din istoria limbii, fie cu referire la sursele preluate de redactorii dicționarului, fie referindu-ne, mult mai rar, la opțiunile proprii ale colectivului de redactare². Suntem conștienți de faptul că opiniile noastre pot fi, la rândul lor, criticabile sau perfectibile, dar credem că un asemenea demers nu va fi cu totul inutil. Pentru economia expunerii, vom prelua din dicționar numai detaliile relevante pentru discuția noastră.

Începem discuția cu volumul I, apărut la Editura Academiei Române în anul 2011. Acest prim text poate fi considerat o continuare a articolului nostru anterior: *Completări la Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, volumul I (A–B), publicat în revista „Limba română”, LXII, nr. 4, 2013, p. 425–440.

ABITIR – Tc. *beter*, *biter* „foarte, extrem de (bun, frumos etc.)”, cu proteza lui *a* °, apare ca o soluție proprie a colectivului de redacție, deși etimologia tc. *beter*, (înv.) *biter* (înv.:) „(și) mai mult, și mai tare, mai ceva, (dial.) „foarte, extrem de

¹ Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), volumul I (A–B). Redactori responsabili: Acad. Marius Sala, Andrei Avram, m.c. al Academiei Române. Responsabil de volum: Doru Mihăescu. Redactori: Ileana Chiricu, Șt. Colceriu, B. Cristea, Doina Doroftei, I. Giurgea, D. Mihăescu, Alexandra Moraru, Cr. Moroianu, Carmen Vasile, Laura Vasiliu. Comisia de revizie: I. Fischer, Iulia Mărgărit *et alii*. București, Editura Academiei Române, 2011.

² Completările noastre implică uneori adăugarea unor cuvinte-titlu care nu existau în dicționarele de referință pe baza cărora a fost întocmită în mod convențional lista de cuvinte a DELR (DA/DLR, DEX, CADE, SDLR). Desigur, absența acestora nu poate fi reproșată autorilor dicționarului, care erau obligați să respecte planul prestabilit.

LR, LXVI, nr. 3, p. 301–316, București, 2017

(bun, frumos etc.)” fusese dată anterior de Emil Suciu, în *Influența turcă...*, vol. II, *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă* (2010), p. 31, dicționar prezent în bibliografia volumului (cf. Suciu, IT).

ABUR – Nu a putut fi citată propunerea etimologică din LR, LX, 2011, 2, 193–229 (articolul meu apărând după încheierea lucrărilor la DELR, I): – Lat. pop. **á (b) b ũ l u s*, probabil ← lat. *a(l)bŭlus* „ceva alburii” + daco-moes. **awolo* „sufflare” (Wald–Slușanschi, ILIE, 114) → „aburul vizibil, albicios, al răsuflării” + **abbŭllus* „aburul fierbinte” < (**ab*)-*bullāre* (despre apa fiartă care dă în clocot) „a scoate aburi fierbinți” < lat. *bullāre/ bullīre* „a fierbe în clocot”, cf. lat. *ēbullīre* „a da pe dinafară (clocotind)”, cf. lat. **abbuḡāre* „a arde, a pârli etc.” > wallon. *aboûre*, it. dial. *abburare* etc. „a clocoti, a da pe dinafară”.

ABURCA – A **îmbârca**, care face parte din familia verbului *a aburca* (cf. DA I/I, p. 9), a fost transcris greșit sub forma **îmbarca**², în timp ce **îmbarca**¹ a rămas în indice cu trimiterea normală la substantivul *barcă*. Pe de altă parte, la litera **Î** din indice, verbul *a îmbârca*, corect scris de această dată, este înregistrat cu trimitere la substantivul *buric*! Această eroare a apărut prin neluarea în seamă a trimiterii din DA (s.v. *aburca*) la verbele înrudite *îmbârca* și *burica*¹, care au exact același înțeles cu *aburca*, fiind evident că nu există vreo legătură semantică între verbul *a îmbârca* și substantivul *buric*. O altă cauză a acestei confuzii ar putea fi faptul că verbul *a burica* este înregistrat în DA (I/I, p. 702) cu o etimologie foarte ambiguă și derutantă: „– Din **aburcă**, prin apropiere de **buric**”. S-a încercat dezambiguizarea soluției vechiului dicționar academic, fiind însă aleasă în mod eronat varianta renunțării la înrudirea semantică (și etimologică) dintre *a aburca*, *îmbârca* și *burica*, cu consecința trimiterii ultimelor două verbe în familia substantivului *buric*, pe baza unei asemănări fonetice înșelătoare. (Vezi mai jos: **BURICA**¹).

ABZIGUI, var. **abțugui** „a tăia o scândură cu un fierăstrău special” – Germ. *absägen* idem. Nu apare în DELR (din cauza limitării surselor lexicografice). Vezi DEXI.

ACCIZĂ – În DELR I, p. 11, **acciză** s.f. este considerat, surprinzător, ca făcând parte din „familia” cuvântului **acciz**, substantiv neutru. În realitate, **acciza** este o variantă de singular feminin a aceluiași cuvânt **acciz**, utilizat de obicei la plural (**accize**) și care este împrumutat din fr. *accise* (pl. *accises*), substantiv feminin în limba franceză. Pentru statutul de variantă al **accizei** (forma de genitiv neutru „*al accizului*” nu ne este cunoscută), vezi DA, DOOM₂ și DEXI. Analogia cu „plată”, „taxă”, de genul feminin, invocată în DELR pentru a justifica „schimbarea” genului gramatical, nu are nicio relevanță pentru existența variantei feminine de singular. Dimpotrivă, **acciză** este forma normală, „cultă”, a împrumutului din franceză, genul feminin fiind preluat direct de la etimon. Varianta învechită de singular neutru, **acciz**, reprezintă forma populară a cuvântului, preluată din auzite (în franceză sg. *accise* și pl. *accises* se pronunță identic), fenomen care s-a repetat și în cazul altor împrumuturi populare din franceză: *brizbiz*, *-uri* s.n. (< fr. fem. *brise-bise*) sau *parbriz*, *-e* s.n. (< fr. fem. *pare-brise*).

ACHIU „țelină” 1868(?!). „Probabil *creație* a lui Al. Odobescu, după lat. *apium*.” – Cuvântul este atestat la Odobescu, „Revista română”, anul **1861**, cf. Al. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. I., Socec, 1887, p. 235. (*Achiu, ibid.*, la p. 200.)

AFET – Rus. *lafet*, cf. bg. *lafet* id. Este un cuvânt german (*Lafette*) intrat în română prin filieră rusă. Afereza lui *l* în limba română se explică prin impresia unor vorbitori din secolul al XIX-lea că germ. *Lafette* și rus. *lafet* ar fi un cuvânt francez, *l* fiind interpretat ca articol hotărât, cf. fr. *affût* – *l'affût*. În orice caz, varianta rusă a fost acceptată și de românii buni cunoscători ai limbii franceze, deoarece astfel a fost evitată o formă fonetică nerecomandabilă, în cazul unui împrumut direct după grafia franceză.

ALBANEZ – Lipsește: Cf. ... **arnăut**.

ALBINĂ – Lat. *alvina* nu înseamnă „stup” [= lat. *alvus* (și *alveus*, *alveare*)]. Este un *adjectiv* lat. pop.: „de stup”, „care aparține stupului”. A dobândit sensul românesc prin reducere (elipsă) din *alvina apis* sau din *musca alvina* (HEM 749). Lat. *apis* „albină” nu s-a putut menține în română din cauza omofoniei cu r. *ape* (< lat. *aquae*).

ALICI „a începe să se distingă – paraître, apparaître vaguement” [ar. *alāncire*, *alincire*].

Et. nes. Probabil *a-* + sl. *ličiti*, cf. bg. *liča* „paraître, apparaître, se faire voir” [cf. bg. *tova liči* „cela apparaît”] Th. Capidan, DR III, 753–754, CDER 199, SDEM 24. // Et. nec. //... DELR I.

AMNAR¹ „briquet” [ar. *amnear*, *mânear*] – Et. nes. Lat. ^(*)*ignarium* Philippide ILR, 46, Körting 1163, DELR I. Forma latină clasică dată de LM, CDED I, 11 și SDLR este lat. *igniarius* (< lat. *ignis*), cu *i* după *gn*. Forma *ignārius*, și nu *ignarium* apare la Sf. Hieronymus, c. 347–420, cf. Walde-Hoffmann, LEW, I. 1938, 676, s.v. **ignis**: „*ignārius* [*lapis*] nach πυρίτης, seit Hier.” [lat. târz. *ignārius lapis* = gr. *πυρίτης λίθος* „piatră (mineral) care aprinde focul prin lovire”]. Chiar dacă varianta *ignārius* ar fi atestată, *i* inițial latin nu se transformă niciodată în *a* inițial românesc. Cel mult este aferezat, cf. dr. înv. (v. *Codicele Voronețean*, 49^v/1) *miață* „febră” < lat. pop. **ignitia* Pușcariu, DR, I, 424, REW³ 4257a. De aceea, ar fi necesară reconstruirea unei forme lat. pop. **egnarium* (= lat. cl. *ign(i)ārius*), care ar permite evoluția lat. *e* > rom. *a*, cf. *eccum* + *iste* sau *ecce* + *iste* > r. *acesta*, *eccum* + *hic* > r. *aci*, ori *eccum* + *illōc* > r. *acolo*, *ērīcius* > r. *arici* etc., *ap*. DELR I.

AMNAR², **AMÂNAR** „stâlp de lemn la colțurile casei: piesă la războiul de țesut etc.” ar. **mânare**, megl. **mănar** „plăsea, mâner al unui cuțit” – Et. nes. Probabil lat. *manuarium* PEW 82 sau lat. *manuale* „de mână” CDDE 1123. Nu poate fi exclusă contaminarea ulterioară între etimoanele latine ^(*)*ignarium* (> **egnarium*) și *manuarium*. Vezi și *a-mână* + *-ar* HEM 1090.

ANCLUZ „ban fermecat care poate atrage alți bani sau care se întoarce la cel care l-a cheltuit” (Bucovina).

Et. nes. Probabil o deformare după două cuvinte germane: *eine Lust* „o bucurie/o dorință” și *eingelöst* „răscumpărat”, cf. germ. *Einlösung* „răscumpărare, scoatere a unui amanet; împlinire a unei promisiuni”. Pentru evoluția germ. *ein-* > rom. *an-*, v. *anghemaht*, iar pentru finala *-uz*, vezi *șoltuz* < pol. *szoltys*, cf. germ. *Scholtheiss*. // Et. nec. DELR I.

APRIAT „clar, fățiș, limpede, pe înțeles, deslușit, evident”.

Et. nes., lat. pop. **apriātus* ← **ap(ē)riāre* = lat. *apērire* „a deschide, a lăsa să se vadă”, cf. it. *aprire* id. // Mai puțin probabil, o creație lexicală a lui Dosoftei, 1673, după it. *aprire*, cu desinența participială *-at*, prin analogie cu *adevărat*, *curat*, I. Iordan, „Arhiva” 30, 1923, 221, REW³ 515 // etc. cf. DELR I.

Cuvântul merită o discuție mai amplă. Soluția lui Hadeu (HEM, 1354), din *a* + v. sl. *prijatŭ* „gratus”, „plăcut, atrăgător, prețios, recunoscător”, cf. srb. *prijatan* „agreabil, plăcut”, s-ar potrivi fonetic, dar nu este acceptabilă din punct de vedere semantic (cf. *prieten* < v. sl. *prijatelj* și *a prii* < v. sl. *prijati*). Soluția lui I. Iordan, preluată și de W. Meyer-Lübke (REW³ 515), pune o problemă dificilă de logică: dacă Dosoftei ar fi creat cuvântul *apriat* după modelul verbului it. *aprire* „a deschide”, el trebuia să fi cunoscut și participiul acestuia (devenit adjectiv) it. *aperto* „deschis, clar, evident etc.”. Înlocuirea lui **apert(u)* cu **aprit(u)*, cf. ar. *apirit* „(în) zori/(la) revărsat de ziuă”, iar apoi înlocuirea lui **aprit* cu *apriat*, cu o schimbare a conjugării (pentru care influența lui *curat* nu putea fi un model), presupune o prelucrare formală fără precedent și lipsită de orice motivare lingvistică. Ce nevoie ar fi avut Dosoftei să imagineze atât de multe transformări fonetice, când sinonimele vechi românești *deschis*, *limpede*, *pe înțeles*, *deslușit*, *fățiș* îi erau la îndemână și l-ar fi scutit de efort? În consecință, cel mai normal lucru este ca acest cuvânt să fi fost moștenit din latina populară, chiar dacă un verb vechi dr. **apria(re)* „a deschide” nu s-a mai păstrat. Schimbarea de conjugare este o caracteristică destul de frecventă a latinei dunărene, un exemplu putând fi verbul rom. *a speria* (*sperii*, *speriat*), cu a sa derivare neobișnuită din lat. *expaveō*, *expavēre* (**expavorēre*, cf. CADE, DLR), care a dat în românește *spau*, *spaiu*, *speiu*, apoi *spar(iu)*, *sper(iu/ii)* și *spăriat*, *speriat*.

ARĂMIZ (Ban.) „mătase”, 1926, ap. CADE [*arnici de bumbac sau de mătase*, cf. MDA]. Cuvânt cu înțeles nesigur, care s-ar putea referi la ornamentele făcute din arnici de culoare aurie (cu fire aurii) pe costumele populare.

Et. nes. Ar putea fi o deformare din magh. *aranymáz* „lustru auriu”, prin contaminare cu *arămiu*. // Et. nec. DELR I.

ARĂTA – La pag. 119 din DELR, citarea lui I. I. Russu este trimisă greșit la „Dacoromania” vol. 9, în loc de **11** (1948).

Conform ipotezei mele etimologice din LR, 56, 2007/1, 3–14, completată în LR, 65, 2016/1, 3–23, verbul *a arăta*, cu variantele sale (reg.) *a areta* și (înv. *a arreta*) este rezultatul convergenței a trei verbe din latina târzie: lat. *ēlātāre* „a arăta prin vorbe, a spune, a face cunoscut etc.” < *effēre* „a duce în afară, a arăta, a se ivi” + lat. *ēlītāre* „a face semne magice” < *lītāre* „a primi semne divine, a avea semne

bune” + lat. **arre(p)tăre* „a chema în judecată, a reproșa, a muștra, a învăța” < *arripere* „a ataca prin vorbe, a acuza; a învăța etc.” Pentru că este o etimologie nouă și mult mai complexă, consider că este necesar să reiau câteva dintre argumentele expuse anterior. «Asocierea dintre verbul *a arăta* și lat. *rectē* „în linie dreaptă, drept” (LB), respectiv lat. **arrectare* „a face drept, a îndrepta” (DA), este eronată, deoarece sinonimia relativă dintre verbele *a îndrepta* și *a arăta* este condiționată de prezența complementului direct „calea” sau „drumul”, subiectul propoziției trebuind să fie o *persoană* ori un pronume personal. În momentul în care „calea” sau „drumul” nu mai sunt componente directe, iar subiectul nu mai este reprezentat de o persoană, sinonimia dintre verbele *a îndrepta* și *a arăta* dispăre cu totul. Apoi, se poate observa că acțiunile de „a ridica”/„a înălța” (ceva) și de „a arăta” (ceva) nu se suprapun semantic, chiar dacă ar fi consecutive sau simultane. „Ridicarea” mâinilor trebuie să fie însoțită de intenția de a „prezenta” un obiect, de a atrage atenția asupra lui, „expunându-l”, cf. lat. *exponere* și arom. *spuneare* „a arăta”, ori „scoțându-l” în evidență, adică „purtându-l/aducându-l în afară”, cf. lat. *efferre* (*ex* + *ferre*), al cărui frecventativ: *elătare* este în mod cert unul dintre etimoanele verbului *a arăta*^[1], întrucât dovedește o evoluție fonetică normală și o continuitate semantică evidentă, de la latina populară până în prezent. Pe de altă parte, în momentul în care acțiunea de „ridicare” a mâinii este însoțită de intenția de „a face un semn”, pentru „a indica” un loc, o direcție etc., *semn*ul făcut este definitoriu pentru acțiunea de „a arăta” ceva, iar nu „ridicarea” mâinii, care nici măcar nu este necesară atunci când arătam spre o anumită urmă de pe pământ. De aceea, pornind de la lat. *litare*, cu sensul cel mai general, pasiv, de „a avea/a primi semne divine” s-a ajuns la verbul *elătare* (< *ex* + *litare*) „a da/a face semne magice” – „în afară”. Lat. târz. *elătare* a preluat sensurile verbelor lat. *monstrare* „a arăta” < lat *monstrum* „semn minunat dat de zei, minune” și *innuere* „a face semn(e) cu mâna”, *elătare* fiind în egală măsură moștenit în română prin verbul *a areta* = *a arăta*^[2] „a avea/a primi semne (magice)”, „a face semne (cu mâna)”. În sfârșit, lat. *arripere* (*arreptus*) a avut drept urmaș lat.-romanic (frecventativ) **arreptăre* > rom. (înv., ieșit din uz) *a arreta*^[1] = *a arăta*^[3] „a reclama, a acuza, a denunța”, *arătare*^[3] „plângere, reclamație, denunțare”. Dispariția neobișnuită a lui *p* din lat. **arreptare* este un accident fonetic provocat de contaminarea cu celelalte verbe convergente, *elatare* și *elitare*, care amândouă au numai un *t* intervocalic. Prezența în *Psaltirea Hurmuzaki* a formelor *arrăta* (90^v/1) și *arreta* (35^v/9), toate cu înțelesul de *a arăta*^[1] (< lat. *elatare*), dovedește faptul că varianta *a arreta* (< **arreptare*) a contribuit de timpuriu, în paralel cu celelalte două variante moștenite din lat. *elatare* și *elitare*, la apariția unui singur verb românesc foarte bogat semantic, care a păstrat regional mai multe variante fonetice moștenite.»

Domnul Victor Celac a avut amabilitatea de a-mi atrage atenția asupra etimologiei date verbului *a arăta* de J. Hubschmid (RRL, XXV, 1980, nr. 5, p. 513–514), omisă din articolele mele anterioare. Savantul german propusese etimonul probabil **arrēditāre*, un derivat latin popular de la o rădăcină daco-moesică **red-* „a arăta”,

înrudită cu lit. *róđity* „a arăta”. Ca argumente sunt invocate înrudirea dintre dac.-moes. **red-* și balt. **rād-* (< i.-e. **rōd-* sau **rād-*), cf. lit. *róđity* și let. *rādīt* (*rādīt*), ambele cu sensul „a arăta”, apoi cu v. irl. *no-radim* „vorbesc, spun”, *imm-rádim* „a judeca bine, a chibzui”, got. *ga-rēdan* „a fi chibzuit, a se îngriji din vreme”, v. germ. s. *rātan* „a sfătui” etc. Din punct de vedere formal sunt presupuse: α) dispariția lui *ī* neaccentuat, ca în lat. *monticellus* > r. *muncel*; β) derivatele latine populare în *-itāre* construiau inițial verbe frecventative, care au apărut până în latina târzie, ca derivate noi, cf. dr. *a șchiopăta*; γ) prefixul *ad-* era și el adesea utilizat, cf. lat. *apparāre* > r. *a apăra*. Ipoteza lui J. Hubschmid prezintă mai multe dezavantaje: a) invocă un etimon neatestat, în timp ce în ipoteza mea sunt două etimoane latine târzii, dar atestate (chiar dacă unii nu acceptă că *ēlitāre* este frecventativul lui *efferre* „a duce afară, a scoate în evidență”, cf. *se efferre* „a se arăta”, iar *ēlitāre* face parte din limbajul augurilor, la fel ca *litāre* „a primi semne divine” și *monstrum* „semn minunat dat de zei, minune” sau ca (*dies*) *servatoria* „sărbătoare”); b) radicalul dac.-moes. **red-* pare să fi fost reconstruit pentru necesitățile demonstrației, deoarece vocala originară era *ā*; c) există un singur cuvânt moștenit care conține atât prefixul lat. *ad-* cât și sufixul lat. *-(i)tāre*: *a adormita*, care își păstrează până în prezent înțelesul frecventativ (v. și *a șchiopăta*, față de *a șchiopa*), spre deosebire de *a arăta*, care l-a pierdut; d) este total incertă existența unui participiu dac.-moes. **redit-* cf. let. *parādīts* „arătat”, care ar fi permis apariția frecventativului; e) dispariția lui *ī* neaccentuat din sufixul latin este condiționată de poziția accentului exclusiv pe silaba următoare; însă la formele active de singular (*arată*, *să arate* etc.), care sunt cele mai uzuale, accentul cade pe rădăcină; f) după dicționarul etimologic leton de K. Karulis (LEV, 97), let. *rādīt* „a arăta” nu ar fi înrudit cu celelalte verbe (v. irl., got., v. germ. etc.) date de Pokorny (IEW, 59) sub rad. i.-e. **rē-dh*, **rō-dh*, **rə-dh*. Cu titlu de ipoteză, J. Hubschmid ar putea eventual să aibă dreptate numai într-o singură privință, anume că în substratul limbii române ar fi putut exista un verb asemănător cu let. *rādu*, *rādi*, *rāda* „arăt, arăți, arată”, care, prin paronimie, a catalizat păstrarea în română a verbelor lat. *ēlitāre*, *ēlitāre* și **arre(p)tāre*, în locul verbului lat. *monstrare*, moștenit de celelalte limbi romanice, lăsându-i acestuia numai sensul secundar de „muștrare” = fr. *remontrance*.

ARĂTOS – Considerat un derivat românesc al verbului *a arăta* (cf. DELR, I, 119), adj. *arătos* este de fapt continuatorul derivatului lat. pop. **ēlitōsus* (< *ēlitāre*), care a preluat integral sensurile arhaice ale verbului lat. *litāre* „a avea semne bune (despre victimă, în urma sacrificiului condus de auguri)”, forma prefixată cu *ex-* > *ē-* schimbându-i sensul pasiv într-unul activ. *Arătos* nu este cel care „se arată/se ivește” (cf. *sperios* „cel care se sperie”), este cel care „arată bine” prin excelență, anume cel care emană în jurul său „semne bune” (frumusețe, prestanță etc.).

ARCER – În articolul din LR, L, 2001, nr. 5–6, p. 265–268, arătam că soluția etimologică propusă de S. Pușcariu pentru *arcer* nu convinge. Reamintesc: «Dacă s-ar fi păstrat în română, lat. *īlex*, *īlicem* nu ar fi putut deveni **arece*, întrucât în poziție inițială *ī* latin nu se transformă niciodată într-un *a* românesc, cf. *īlia* > *ie* etc.

Chiar și în cazul în care am lua drept punct de plecare varianta oscă sau umbrică *ēlex*, *ēlice(m)*, cf. it. *elce*, veneț. *éleze* (REW³ 4259) sau derivatul lat. *ilicēus*, cf. it. *leccio* (REW³ 4262), dificultățile fonetice și semantice semnalate fac imposibilă derivarea lui *arcer* din lat. *īlex* sau *ēlex* „specia de stejar *Quercus ilex*”».

O precizare: **lat. *īlex*, *īlicem* s-a păstrat cu același sens în albaneză: *ilqe* „stejar mediteranean”, dar nu și în română, unde ar fi avut forma **ilcel* **ilcă*, la fel ca *salcel* *salcă* și alb. *shelqe* *shelk* *shelg* < lat. *salix*, *salicis* „salcie”** (cf. Cătălina Vătășescu, *Vocab.*, 1997, 165).

ARNICI s.n. – „fir colorat întrebuințat la cusutul înfloriturilor, pe cămăși, pe ștergare etc.”, var. *arnic*, *harniciu*.

Et. nes. // „Et. nec.” DELR, I. A fost omisă citarea lui B.P. Hasdeu (HEM, II, 1722): «*Arnicîu* este un adjectiv substantivat cu sensul propriu de „provenant d’agneau”, „agnelin”. Din „lână miță = laine agneline” s-a născut „miță = flocon, touffe de poils qui pendent en bas” (Cihac II, 198); tot așa, în *arnicîu* noțiunea fundamentală este *ἀρνός* „agneau”, ngr. *ἀρνί*, în latina arhaică *arna* „agna” (Festus), de unde în românește termenul dispărut *arn* sinonim cu „miel”...». Contribuția proprie a lui Al. Ionașcu, reprodusă în DELR I, se rezumă în ultimă instanță la etimonul reconstruit „lat. **arnicus*”, care nu ține seamă de prudența lui Hasdeu de a nu se pronunța asupra variantelor lat. **arnicus* ori **arnicius*. Mai frecventul *arnici* (sg.), de genul neutru, ar fi cerut etimonul lat. **arnicium* (< *lana* **arnicia*), la fel ca *șorici*, care ar cere și el un lat. pop. **solicium* (< lat. *solum*). Etimonul srb. *jarènica* (iarénița) „lână de miel” CADE, SDLR, DEX nu prezintă din punct de vedere semantic vreo diferență față de etimonul latin reconstruit, dar dificultățile evoluției fonetice de la srb. *jarènica* la rom. *arnici* sunt incomparabil mai mari. Vezi totuși srb. *járina* „blana țapului; a doua lână” și bg. *ярина* „lână de miel” (cf. Skok, ERHSJ, 756), de unde un eventual etimon sud-slav: **jarin-* + suf. *-ičь*, care este totuși mai puțin probabil (sl. *ja-* > r. *a-*?). Tranziția semantică de la lână de miel la firul simplu răsucit (în prezent din bumbac), care, colorat fiind, servește la împodobirea cămășilor și a ștergarelor, poate fi explicată prin apropiere de *arsinic* „plantă ornamentală cu flori roșii”, ale cărei sinonime – *cruciulițe*, *floare de stea* – sunt formele cele mai uzuale ale desenelor ornamentelor cusute cu *arnici*. Coincidența cu alb. *arnë* „petic”, postverbal de la *arnoj* „a petici, a cârpi” (< lat. *renovare*, cf. Orel, AED, 9) este cu totul fortuită.

ARSENIC³, var. *arsinic*, *arșinic*, *arșinic*, *urșinic* „plantă ornamentală cu flori roșii, de origine orientală”. Sinonime: **cruciulițe**, **floare de stea**.

În DELR a fost preferată etimologia lui A. Scriban (SDLR): ← *urșinic*¹ „țesătură scumpă, catifea, satin”. Totuși, etimologia dată de B.P. Hasdeu (HEM, 1737) este mai apropiată de realitate, întrucât ia în considerare un etimon latin atestat, care nu prezintă vreo dificultate a evoluțiilor fonetice. Să mai remarcăm că alternanța *a ~ u* la inițiala cuvântului se regăsește în cuvinte foarte vechi, precum *andrea/undrea*, iar etimologia din DLR a cuvântului *urșinic*¹, prin comparație cu it. *oloserico* și ngr. [sic] *όλοσηρικός* „în întregime de mătase” este prea puțin credibilă,

dacă ne raportăm la cuvântul *olofir/ olovir* „purpură”, care a fost împrumutat din m.-gr. *όλόβηρος*, poate și prin intermediul slv. *olovirŭ*. Este greu de crezut că *olomediogrec* și slavon din *olovirŭ* putea să rămână neschimbat în română, în timp ce același (*h*)*olo(-s-)* din gr. *όλοσηρικός* ar fi evoluat la forma *ur(-ș-)* din *urșinic*.

În consecință, până la proba contrară, *arsenic*, cu variantele *arsinic* etc. ar putea fi moștenit din latina târzie, anume din lat. *arsinicum* „uno colore e toseco”, cuvânt excerptat dintr-un glosar manuscris latin-italian citat de *Du Cange*³. Lat. *arsinicum* este înrudit, după trimiterea aceluiași dicționar al latinei medievale, cu lat. *arsineum*, explicat de Ugutio (sec. 13) ca „*vestis mulieris rubei coloris et ardentis*”, iar de Festus (sec. 2 d.Hr.), *De uerborum significatu*, ca „*ornamentum capitis muliebris*”, după un citat din *Origines* de Marcus Porcius Cato (sec. 3–2 î.Hr.): „*Mulieres oportae auro purpuraeque, Arsinea rete, diadema, coronas aureas, russeas fascias, calbeos, lineas pelles redimicula*” (Du Cange, *ibidem*).

ARȘĂ – „bici cu pleasnă – fouet à mèche (à claquer)”. Traducerea franceză ne indică mai clar natura onomatopeică a acestui substantiv:

← Onomat. **harș** „cuvânt care imită zgomotul produs prin spintecarea cu putere a aerului (lovind, plesnind, retezând etc. ceva)”, cf. MDA, II, p. 619, s.v. *hârș*. // „Pare a sta în legătură cu verbul *a arde (ars)*” – soluția din DA – ar putea rămâne cel mult ca o ipoteză complementară, pentru a explica dispariția spirantei laringale inițiale, în cazul în care nu ar exista totuși o variantă *arș* a onomatopeei *harș*. Pentru tipul de derivare directă a unor substantive din onomatopee, vezi *bâză* ← *bâz*, *clanță* ← *clanț*, *clocă* ← *cloc*, *fâț* ← *făț*, *fleașcă*¹ ← *fleașc*, *plici* ← *plici*, *țâră* ← *țâr*² etc. (cf. S. Pușcariu, *Despre onomatopee*, în DR, I, 1920–1921, p. 100 etc.).

ARUNCA – În DELR I nu este menționată varianta grafică (și fonetică) *arrunca*, din *Psaltirea Hurmuzaki*, care pledează pentru etimonul lat. *auerruncare*.

ASTURCAN – var. *asturcon* etc. „cal mic (ponei) de rasă **asturiană** (spaniolă), de asemenea, ultimul cal sălbatic din Europa”, cf. *Wikipedia*, s.v.

Definiția din DELR I: „(cal) de rasă persană” este eronată. Eroarea a fost semnalată de prof. dr. Wolfgang Schweickard, în recenzia din ZrPh 2013; 129(3), 863–864, unde este dată și etimologia corectă:

Sp. (asturian.) *Asturcón (caballo asturcón)*.

ATELA (a se) „a se îmbrăca de sărbătoare”, „a schimba hainele murdare cu unele curate”, „a se primeni”, „a se dezbrăca” etc. (Banat – [*acé~a*]).

Trei soluții ar putea fi luate în considerare: cea a lui L. Spitzer (din rom. *tei*, *teie* „funii din fibrele teiului”), cea a lui C. Diclescu, E. Gamillscheg, A. Poruciuc (din got. *gatewjan*, cf. cat. *cavall ateviat* „cal bogat împodobit”) și cea propusă de mine. Etimologia mea (din lat. *ad-* și *tilia*₂ „alburnul teiului” → „a curăța trunchiul teiului de scoarță, pentru a ajunge la stratul curat al fibrelor alburnului”), care

³ Cf. *Glossarium mediae et infimae latinitatis* de Du Cange et al., ed. augm., Niort : Le Favre, 1883–1887, t. I, col. 409a, online: <http://ducange.enc.sorbonne.fr/ARSINICUM>.

include și v. fr. *atelier*, poate fi confirmată de analogia cu verbul francez *habiller* „a îmbrăca” < v. fr. *abiller* „préparer (un tronc d’arbre)” < gall. (celt.) **bilia* „trunchi de copac”. Relația dintre fibrele alburnului unor copaci și îmbrăcămintea omului mai este confirmată și de fr. *bâtir* „a construi”, care avea inițial înțelesul de „a însăila părțile unui veșmânt” și care provine din francicul **bastjan* „a prelucra scoarța”, „a lega cu sfoară făcută din fibrele alburnului”, din **basta* „alburn”, „fibră lemnoasă” sau „fir gros de cânepă” (cf. Dubois, Mitterand, Dauzat, DÉHF, s.v.).

ATERIZA, AVERTIZA etc. – „Fr. *atterrir*, după modelul verbelor în *-iza*” DELR, I. Verbele în *-iza* au totuși origini diferite, constituind un model numai pentru împrumuturile foarte recente. Ca și în cazul verbului *avertir*, cauza apariției sufixului verbal *-iza* o constituie existența secvenței *-iss-* în flexiunea acestor verbe franceze: *j’avertissais* „avertizam”, *nous vous avertissons* „vă avertizăm”, *en vous avertissant* „avertizându-vă”, cf. *avertissement* „avertisment”. Sufixul împrumutat *-isa* a evoluat în cele mai mult cazuri, după legea minimului efort, la *-iza* (prin analogie cu *analiza, autoriza, civiliza, epuiza, fraterniza, organiza, realiza* etc., unde *-iza* este etimologic), ajungându-se chiar la apariția metatezei, în *sezisa* (< fr. *saisir*) → *sesiza*. Vezi și FCLR, III, 73–80.

BACALĂ – „necaz, belea”

Et. nes., ← *cabală* „(fig.) uneltire, intrigă dușmănoasă” (prin metateză). Înrudirea cu *bacal* „băcan” (< tc.), cf. *s-a făcut de băcănie*, este puțin probabilă.

BADRAGANIE „umflătură pe corp”, p. 174 și **BADRĂGANIE** idem, p. 202 sunt variantele aceluiași cuvânt.

Et. nec., probabil cuvinte de origine expresivă. Pentru secvența finală *-ganie* v. *bățăganie* = *băzdăganie* = *bidiganie* „monstru” etc., cf. DI și DELR I, 213 (vezi și *dihanie*).

BĂGA – Nu a putut fi citat articolul meu din LR, LX, 2011, nr. 4, p. 507–510, apărut după încheierea lucrărilor la DELR, I, în care completam ipoteza mea cu o contaminare: **lat. dun. *bagō, *bagāre** < lat. *vagō, vagāre* (*vagor, vagāri*) + **romanic. *baga**. Selectez din articol: «verbul *a băga* este moștenit cu cea mai mare probabilitate din lat. pop. **bagāre* (arh. *vagāre*), cu restrângerea de sens de la „a mișca ceva încoace și încolo”, la „a introduce și (sau pentru) a scoate ceva”, cf. v. fr. *vaiier, vajer, vaguer*, cf. wall. (Liège) *baguer*, cf. sard. log. *bogare*, prin contaminare cu rădăcina romanică **baga* (cf. REW³ 880)».

O confirmare a ipotezei mele este dată de „fenomenul de polarizare semantică”, dovedit de înțelesurile opuse ale r. *băga* și wall. *baguer* „a scoate (afară)”, mai precis: „a mișca, a muta ceva din loc” sau „a da/a trage afară”, precum și de fenomenul păstrării ambelor „poluri” semantice ale lat. pop. **bagare* în aromână, unde întâlnim derivatele *băgat* „mis, pus”, dar și *băgat* „jeté, aruncat”, ori *băgătură* „avort la oi”, sinonim cu *vătămătură* „idem”, cf. T. Papahagi, DDA, p. 260, cf. I. Dalametra, *Dicț.*, 1906, p. 38 și Per. Papahagi, *Basmе aromâne*, 1905, p. 731”.

BĂRĂNI „a stăruî” – Et. nes. Probabil format din sud-slav *baranje* „căutare”. Comp. cu maced. *baranje* „căutări”; *bara* „a cere”, „a insista”; bg. *baram* „a căuta”, „a pipăi” SDEM 68 // Et. nec. TDRG, DA, DEX, DELR I, 206 etc.

BĂȚ – Etimologia latină dată de mine cuvântului *băț* (**bitium* = *viteum* < *vitis* „viță-de-vie” și „varga cenurionului”) este confirmată de *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (DGS, I, 2009, 83), în care este menționat sensul regional (1°) al lui *băț*: „butaș de viță-de-vie”, moștenit direct din lat. **bitium*, prin elipsă din *plantaria vitium* „butași de viță-de-vie”, cf. lat. *crinis vitium* „șuvițe de păr” (Virgil Matei, *Dicționar român-latin*, 2004, p. 626).

BĂZĂUC „zăpăcit” MDA – ← *zăbăuc*, prin metateză – P. Boerescu, LR, LII, 2003, nr. 1–3, p. 22. Nu apare în DELR I (din cauza limitării surselor lexicografice).

BĂRTAC „cazan” – Et. nes. Probabil ← *bărtă* „burtă” + suf. *-ac*, după forma recipientului, sau ← var. *bărdac* = *bardac*, influențat de *bărtă*, *burtă*. // Probabil var. a lui *bardac*^o („vas mic, ulcică”) DELR.

BECER „rang boieresc al celui care supraveghea bucătăriile domnești” etc.

– ← *beci* „beciul domnesc, locul de depozitare al alimentelor și al băuturilor curții domnești” + suf. *-er* CDER 760. Titlurile boierești au fost derivate întotdeauna de la obiectul activității de supraveghere și de conducere la curtea domnească: *spătar* „purătorul sabiei și buzduganului domnitorului la ceremonii, comandantul cavaleriei etc.” (< ngr.), cf. *spată* „spadă, armă a domnitorului”, *clucer* „slujbașul care se ocupa cu aprovizionarea curții, punând proviziile sub cheie” (< slv.), cf. *cliuci* „cheie” etc. // Probabil srb. *pećar* „brutar” (= *pekar*) TDRG, SDLR, eventual influențat de *beci* DELR, I.

BELEC „unealtă de dulgherie” – Tc. (dial.) *bilek*, **belek* „piatră de ascuțit, cute”, Suci IT, II, 93 // Et. nec. DELR.

BIET – Etimologia latină *uiētus* „ofilit, slab” a fost dată de Fr. Diez înaintea lui H. Tiktin. Era necesar să fi fost citată interesanta etimologie a lui S. Pușcariu: lat. *beatus*, *-a*, *-um* „fericit” (despre morți, în concepția creștină, transformarea ulterioară a sensului fiind de natură afectivă), cu sg. masc. refăcut din **biat*, *bieți*, cf. LL, 2, 1943, nr. 1–2, p. 519, în art. *Biata cumătră e departe*, reeditat în S. Pușcariu, *Cercetări și studii*, (ed. Ilie Dan), București, Minerva, 1974, p. 477–487. Tot acolo este discutat în amănunt și cuvântul *cumătră*.

BIJOI „izvor (amenajat cu o țeavă de scurgere)” (Ban., Trans.) – „Derivat onomatopeic” DELR I, 232. (Vezi și *piș*¹ + suf. *-oi*, cf. *pișoale* „stropi de apă amestecați cu pietriș care intră prin ochiurile de la piuă”, cf. *țurloi*, *țuțuroi* etc.)

BIR – Etimologia tradițională și general acceptată a acestui cuvânt este magh. *bér* „plată (pentru un serviciu), salariu, soldă, plată la termen (rată la un împrumut), răsplată” sau „preț, valoare (contravaloare), leafă, recompensă, soldă”. La stabilirea acestei etimologii nu au fost luate în seamă evidentele deosebiri semantice dintre cuvântul românesc și cel maghiar. Rom. *bir* este tradus în mod obișnuit prin magh. *adó*. În limba maghiară există verbul *ad* „a da” („[el] dă”), cu derivatele *adó* (adj.) „cel care dă” și același *adó* (subst.) „impozit”. Magh. *adó* a fost împrumutat în Ardeal de regionalismul *adău* „impozit” c. 1650 (DELR, 1, p. 24).

Relația semantică existentă în maghiară între „impozit” și „cel care dă”, asemănătoare cu *bir* și *birnic* sau *dajdie* și *dajnic*, este o dovadă peremptorie că *birul* (sinonim cu *dare* și *dajdie*) nu are un etimon maghiar.

Nu s-a ținut seama nici de faptul că termenul *bir*, cu sensuri apropiate de cele românești, se găsește și în limbile slave (în special în bulgară, macedoneană, sârbă și slovenă, cf. BER I, 49) unde nu poate fi un împrumut maghiar. Dicționarul etimologic bulgar (BER) consideră că bg. *bir* este un vechi împrumut nord-turcic (vezi și radicalul verbal tcc. *ber-*, *bir-* cu valoare de imperativ: „dă!”). Pe de altă parte, în dicționarul etimologic al limbilor slave de N.A. Trubacev (ESSJA 2, 14, 97, 98) se afirmă că bg. *bir*, împreună cu echivalentele sale din celelalte limbi slave, ar fi derivat din verbul vechi slav *biraty* „a strânge, a culege”. În BER I, p. 49 se mai spune că rom. *bir* este împrumutat din bulgară, ceea ce nu ni se pare că ar corespunde realității, întrucât există o altă evidentă nepotrivire semantică, de data aceasta între rom. *birnic* „cel care dă birul” (un contribuabil) și bg. *birnik* „funcționarul care strânge impozitele” (un perceptor). Etimologia cuvântului r. *bir* trebuie să fie reconsiderată sub toate aspectele, ca subiect al unui articol separat.

BLANGOCI „dârjală, om înalt și slab” – Et. nes. Probabil ← *bleandă* „om molâu” + *lungoci* „lungan” // Et. nec. DELR I, 242.

BLOANDĂR – Germ. *Blonder* sau mai curând sâs. *blõnder*, cu [ɔ] redat de obicei prin rom. *oa*. Totuși, în *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch* (SSW), I, sâs. *Blonder* este redat identic ca în germană. Varianta *bleondăr* poate fi o contaminare cu (reg.) *bleot* „nătâng”, care are aceeași origine săsească.

BOBÂLNĂ „ridicătură mai mică de teren”, top. *Bobâlna* 1437.

– Et. nes. Probabil ← *bubă* „umflătură”, cf. magh. *búb* „suprafața bombată sau convexă a unui lucru, creștet, creastă” + *dâlmă* „colină” și *gâlmă* „umflătură, deal izolat”, *-âlmă* → *-âlnă* prin disimilarea ultimei labiale sau *-âlnă* ← *-âlmă* + suf. *-ârnă*, cf. *-ârcă*, *-ârlă* FCLR IV/I, 516. Cf. *gogâlnă* „bobâlnă”, probabil ← *bobâlnă* + *gogoloș/gogoloț* (contaminare). Cf. *bobâlcă* „deal cu vârful rotunjit” Dragoș Moldovanu ap. D. Loșonți, TRFR, 30 ← *bubâlcă* DELR I, 293, cf. ucr. *bobal'ka* „ridicătură, umflătură” (împrumut din română?).

Fam.: *bobâlnău* (*bobâlnă* + suf. *-ău*), *bobârcău* ← *bobâlcă* + suf. *-ârcă* + *bobâlnău* (contaminație). Vezi D. Loșonți, TRFR, 30. // Et. nec. DELR I, 250.

BOROACĂ „umflătură, gălcă, chist” (Vâlcea) 1928.

– Lat. *verruca* „ridicătură, mică excrescență pe piele, neg” Ov. Densusianu, *Însemnări și reflectări*, GS, VII, 1937; T. Teaha, CLM, 181: lat. *verruca* > **berruca* > r. **bărucă* > **borucă* > *boroacă* (cf. *măciucă* și var. *mocioacă* < lat. **matteuca*, n.n., P.B.). Cuvântul nu apare în DELR din cauza limitării surselor lexicografice. Faptul că lat. *verruca* s-a păstrat în română contrazice, pe de o parte, înregistrarea acestuia în dicționarele etimologice romanice ca „panroman sauf roumain”, iar, pe de altă parte, face imposibilă derivarea cuvântului *beregată* din lat. *verruca* DELR I, 223 (lat. *verruca* + *ata* ar fi dat în românește **bărâcată** sau **borucată**, cf. *bucată*).

BOȘ. Înregistrat în familia cuvântului *boașă*, numai cu sensul derivat de „testicul”.

– Sensul lui *boș* ca „intestin gros al porcului”, cf. *boașă*, *caltaboș* și (v. *infra*) *boșomete*, *bușoi*, lipsește din DA, MDA și din DELR I, 250.

BOȘOMETE (Olt.) „caltaboș” DGS, I, 2009, 118.

← *boș* „intestin gros al porcului” + suf. *-omete*, cf. *molomete* (*molâu*), *moromete* (*moroi*), *târnomete* (*târn*) etc. Nu este discutat în DELR (din cauza limitării surselor lexicografice).

BULGĂR(E) – Fr. *boule de neige* nu poate fi despărțit din punct de vedere formal și semantic de rom. *bulgăre de nea/zăpadă*, din cauza rădăcinii comune *bul-*, existentă și în lat. *bulbus* „bulb, ceapă”, și în lat. *bullā* „bășică de aer, balon de săpun, bumb”, „orice obiect de formă sferică”. Prelungirea acestei rădăcini cu ocluziva velară *-g-* apare tot în limba latină, în împrumutul vechi celtic *bulga* „sac de piele”, deci tot un „obiect rotund”. S-ar putea presupune o suprapunere în latina dunăreană a cuvintelor lat. *bullā* și *bulga*, știind că mai există și alte vechi împrumuturi celtice în latină: *bracae* (*bracile*, *bracatus* → **imbracare*), *camisia*, *carrus*, care au fost moștenite în română: *brace*, (*brăcie*, *brăcire*, *brăcinar*, a *îmbrăca*), *cămașă*, *car*. Singura problemă într-adevăr dificilă este aceea a finalei *-ăr(e)*, care lasă impresia că ar fi un singular refăcut din pluralul primitivului „?” (cf. DA) *bulg:* **bulguri* → *bulgări*, cf. Ciorănescu, DER 1195. Totuși, forma „scurtă” (scurtată?) *bulg* are în prezent pluralul *bulgi*, la fel ca *fulg*, *fulgi*. În realitate, finala *-ăre* (pl. *-ări*) este specifică exclusiv substantivelor feminine *mazăre* și *pasăre*, iar *bulgăre* (masc.) este un caz complet izolat (cf. DI). Nici *-ăr* din varianta *bulgăr* nu este frecvent, printre puținele exemple ale sufixului *'-ăr* numărându-se *brotacăr* < *brotac* (DA), *ciungăr* < *ciung* (Candrea, ap. Pascu, SR, 56), dar suspect (FCLR IV/I, 467), *păpălugăr* < *păpălugă*, *pociumpăr* < *pociump* (DI), *zăstâmpăr* < *zăstâmp* (DLR, s.v. *zăstîmp*).

Un diminutiv lat. pop. **bulgulus* (Pușcariu, EW 235) în loc de **bulgula* (< *bulga*) ar fi o primă ipoteză pentru etimologia cuvântului *bulgăre*, fără însă să putem explica suficient schimbarea genului gramatical și evoluția **-ur-* > *-ăr-*. Soluția alternativă ar fi să-l considerăm o creație expresivă autohtonă, la fel ca *fulg*, dintr-o rădăcină **bul-*, comună cu latina, cu galica și, ipotetic, cu substratul preroman al românei, la care s-ar fi adăugat formantul **-g-*, existent în cuvintele *fulg*, *murg* etc. și o secvență **-ăr(e)*, ca variantă (unică!) a finalei masc. *-ure* (cf. *viezure* etc.), comună cu albaneza.

De remarcat, alb. *bulë* „mugur, picătură, bulbuc, bășică etc.” a fost împrumutat din lat. *bullā* (Çabej, SE, II, 362, Orel AED, 41), iar diminutivul alb. (fem.) *bulëz* „picătură, mugurel”, ca derivat al unui element latin în albaneză, nu poate fi considerat în niciun caz corespondentul preroman al rom. **BULZ** (v. DELR I, 308).

BURICA¹ „a se cățăra într-un copac, a ajuta pe cineva să se cațere într-un copac”.

– Este înregistrat eronat în DELR I, p. 313–314, împreună cu variantele *bărica*, *bârâca* și cu derivatele sale *îmbârca*, *îmburica*, în familia de cuvinte a

substantivului **BURIC** „ombilic”, pe baza unei indicații etimologice ambigue din DA: „– Din **aburcă**, prin apropiere de **buric**”, de asemenea prin confuzia dintre verbul *a burica*¹ „a se cățăra” și *a burica*³ „a bomba” („a-și scoate burta – buricul! – înainte”, cf. MDA, s.v.), cu trimitere la Ciorănescu (CDER, nr. 1215).

Cauza îndepărtată a acestor confuzii o constituie absența din lexicografia românească mai veche sau mai recentă a variantei **burec** (**a bureca**), dată de B.P. Hasdeu în *Addenda* la vol. I (A – Amu) din *Etymologicum Magnum Romaniae* (col. 1117, s.v. **Abùrc**).

Varianta de indicativ prezent *burec* are în mod cert accentul pe prima silabă, lucru valabil și pentru cealaltă variantă, *buric*. În acest fel, orice asemănare a acestor verbe cu substantivul *buric* dispăre, cu consecința inexistenței vreunei înrudiri etimologice între *bùrec/búric* și *buríc*, fie el substantiv, fie el indicativul prezent al verbului derivat *a burica*³. *A burica*¹ și *a bureca* aparțin deci categoriei verbelor cu două variante fonetice, moștenite din latina populară: *împiedical/împiedeca*, *încălica/încăleca*, *întunica/întuneca*, *purica/pureca*, *sfârtica/sfârteca* etc., în care *-ica* sau *-eca* provin din lat. *-icāre*.

Relația de înrudire dintre *aburca* și *a burica/a bureca* se explică prin existența etimonului comun, un prototip latin dunărean **ab(b)űrıcāre*, care a evoluat ori spre *aburc* prin sincoparea lui *ı* scurt, ulterior *i* deschis, ori spre *búric/búrec*, dar nu prin sincoparea lui *ı*, ci prin afereza lui *a* inițial. Desigur, etimologia verbului lat. dun. **ab(b)űrıcāre* rămâne controversată. Este totuși mai puțin probabilă derivarea din lat. pop. **arbōřicāre* (< lat. *arbor* „v. rom. *arbure*”), prin disimilarea târzie a primului *r* (S. Pușcariu, *ap.* DA). Soluția mai probabilă (cf. Tiktin, DRG și Ciorănescu, DER) ar fi lat. pop. *ab-* + **(b)űrıcāre* < *ōřicāre* < lat. *orīrī* „a se ridica, a se înălța etc.” (cf. rom. *a urca*).

BURTĂ s.f. „abdomen – ventre” cca 1544 (antrop. *Roman Burtul*), var. *bârtă*.

DEL R I a procedat bine când a omis citarea etimologiei lui J. Hubschmid (RRL, XXV, 1980, nr. 5, p. 518–519), care îi atribuie cuvântului *burtă* sensul inițial de „burduf”, prin comparație cu mongolul *bortuyu* „tub, small wooden bucket; flask made of leather”, kalmuk *bortoȳa* „Lederflasche für Getränke”, de unde concluzia eronată a autorului: „străromâni au preluat cuvântul *burtă*, în timpul epocii migrațiilor popoarelor, de la huni sau de la popoare înrudite cu aceștia, care se aflau în strânse legături cu mongolii”.

Reamintim că *burtă* este cu maximă probabilitate un element de substrat, dar fără corespondent albanez. Alb. *bark* „burtă” este înrudit cu *βάρυκα* din dialectul antic tarentin, în timp ce rom. *burtă* continuă prototipul i.-e. **bhřtā-* „sarcină – fardeau”, păstrat în v. ind. *bhřtā* „purat”, în unele dialecte germane, de exemplu *burtha* (= germ. *Bürde*) „sarcină, povară” din vechea franconă de nord, cf. germ. *Geburt* „naștere”, precum și în geto-dacă, cu o dezvoltare semantică ușor explicabilă în română (Orel, AED, 18, Boerescu, ERC, 234 etc.).

BUȘ³, BUȘĂ² – adj. (Trans. – Țara Oltului) „roșcat(ă) – roux, rousse” 1923 [at. Titu Dinu, *Graiul din Țara Oltului*, București, Socec, 1923, extras din „Grai și suflet”, I, ap. DA ms., MDA, I, 345; cf. antrop. **Buș, Bușa** N.A. Constantinescu DO, 225. Nu apare în DELR I.]

Lat. pop. **busseus* = lat. cl. *buxeus* „de culoarea (galbenă a lemnului și a florilor) merișorului(-turcesc)” < lat. *buxus* „cimișir sau merișor-turcesc” (*Buxus sempervirens*), cf. sud-it. *bușšu* „Buchsbaum (id.)” REW³ 1430, cf. alb. *bush* „cimișir”, prin confuzie cu **merișorul** specific spațiului montan românesc (*Vaccinium vitis idaea*), numit și *afin roșu, coacăz de munte*, ale cărui fructe sunt *roșii*. Pentru fenomenul schimbării înțelesului adjectivelor care se referă la culori, vezi și lat. *albaster* „albicios” > rom. *albastru*, ori rom. *galben* și alb. *gjelbër* „verde” < lat. *galbinus* „verde spălăcit, gălbui”. Vezi, de asemenea, antrop. *Mușa*, cf. **muș*, **mușă*, din lat. *musteus, -ea* „ca mustul (mustos, proaspăt → tânăr)”, cf. *vinosus* „de culoarea vinului (roșu)”. Pentru **muș(ă)*, cf. antrop. *Mușa*, v. G. Giuglea, DR, 3, 1923, 767–768; CRR, 1983, 114–115, s.v. *mușat*; cf. H. Schuchardt. *Romanische Etymologien*, I, 1898, p. 57 sqq., II, 1899, p. 5–6; cf. N. A. Constantinescu, DO, 329. Vezi și srb. *bušat* „cal roib”, Skok, ERHSJ, 244 (< română?).

Cuvântul *bușă²* „roșcată” este, credem, un cuvânt diferit față de *bușă¹* „nume de capră” sau față de *bușan* „animal îndesat și robust”, *bușat* „(cal) cu picioare scurte” DELR I, 317. [Pentru *bușă¹*, dar mai ales pentru *bușan*, ca și pentru cr. *buša* „vacă etc.” (ap. Skok, ERHSJ, 244), vezi și REW³ 419a: romanic *buš* „chemare ademenitoare pentru vite”, cf. ticin. *buša* „vacă”, levent. *boš* „vițel”, milan., comasc. *būšin, būšina* „vacă”.]

Fam. **bușicei** – s.m. pl. (Muscel) „nume de plantă nedefinită” [probabil cu flori sau fructe roșii, *n.n., P.B*] 1885 ← **buș³** + suf. *-icel*, cf. *firicel*, cf. *mușăcel, moșitel* „mușetel”, cf. *ghiocei*. // Et. nec. DELR I, 318.

BUȘOI „caltaboș”. ← **boșoi* (< *boș* „intestinul gros al porcului” + suf. augm. *-oi*), cf. *boșomete* idem. // Probabil ← *buș²*° („ciorap gros de lână”) DELR I, 318.

PRIME ATESTĂRI, ANTEDATATE

Următoarele cuvinte sunt atestate cel mai devreme, în acest stadiu al cercetării, în *Condica limbii rumânești* de Iordache Golescu, circa 1832⁴: Litera **Ç** (Ce, ci), **B** (B), în vol. VII, ms. românesc nr. 850 – Biblioteca Academiei Române, București.

[**Algje**] – Derivatul *cefalalgje* 1871, I. Golescu, CLR, 7, ms. 850, f. 123/v

[**Alpin**] – Derivatul *cisalpin* 1922[!], I. Golescu, CLR, 7, ms. 850, f. 133/r

[**Bismut**] – Varianta *bizmut*, I. Golescu, CLR, 7, ms. 850, f. 187/r

⁴ Cuvintele citate au fost găsite în urma câtorva sondaje, fără să constituie un studiu sistematic al *Condicii* lui Golescu. Trimiterile se fac la fila manuscrisă, fără menționarea repetată a numărului volumului.

[**Bivuac**] – Varianta **bivac** I. Golescu, *ibidem*.

[**Pișcot**] – Variantele **bișcot**, **bizcot** (< germ. *Biskotte*), *idem*.

[**Valvă**] – Derivatul **bivalve** – I. Golescu, *idem*.

BIBLIOGRAFIE

(neinclusă în DELR, I, A–B)

- BER = Bălgarska Akademia na Naukite, Institut za Bălgarski Ezik. VI. Gheorghiev, I. Duridanov [redactori], Iv. Gălăbov, I. Zaimov, St. Ilcev et al., *Bălgarski etimologičen rečnik*, I (A–3), Sofia, 1971, II (И–КРЕПЯ), 1977–1979, III (КРЕС–МЕ), 1980–1986, IV (МИ–П), 1987–1995.
- Dalametra, DM = I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, Edițiunea Academiei Române, București, Carol Göbl, 1906.
- DÉHF = J. Dubois, H. Mitterand, A. Dauzat, *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Larousse [1994].
- DEXI = Eugenia Dima (coordonator științific), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, [Chișinău], Ed. Arc & Gunivas, 2007.
- DGS = Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Maria Marin (coord.), *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, I–III, București, EA, 2009–2011.
- DI = Academia R.P.R., Institutul de Lingvistică, *Dicționar invers*, Editura Academiei, 1957.
- DO = N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, [București], Editura Academiei, 1963.
- Dosoftei, 1673 = Dosoftei, mitropolitul Moldovei, *Psaltirea în versuri (1673)*, în *Opere*, I., *Versuri*. Ediție critică de N.A. Ursu. Studiu introductiv de Al. Andriescu. București, Editura Minerva, 1978.
- FCLR, IV/I = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul al IV-lea: *Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, Partea I. Coordonator Marina Rădulescu Sala, Editura Academiei Române, 2015.
- Guțu, DL–R = G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983.
- Karulis, LEV = Konstantins Karulis, *Latviešu etimoloģias vārdnīca*, divos sējumos (I–II), Riga, Avots, 1992.
- Orel, AED = Vl. Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Brill, Leiden – Boston – Köln, 1998.
- Pușcariu, 1974 = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, Ediție îngrijită de Ilie Dan. Postfață de G. Istrate. București, Editura Minerva, 1974.
- SSW = Adolf Schullerus, [Sigrid Haldenwang et alii], *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, Berlin und Leipzig, W. de Gruyter [etc.], I–VIII, 1908–2006 [Literale A–R].
- Trubacev, ESSJA = Akademiia Nauk SSSR, IRI, O.N. Trubacev (sub redacția), *Etimologičeskii slovar' slavjanskijh jazykov*, NI, Moscova, 1974–. (Fasc. 38, 2014.)
- Vătășescu, *Vocab.*, 1997 = Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Ministerul Educației, Institutul Român de Tracologie, „Bibliotheca thracologica”, XIX, București, 1997.
- Walde–Hofmann, LEW = Alois Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, 3 neubearbeitete Auflage von J.B. Hofmann, I, II, Heidelberg, 1938.

SUPPLEMENTS AND COMMENTARIES FOR THE *DELR*, I (A–B)

(Abstract)

This paper proposes newly improved etymological solutions for the Romanian words presented as “unknown/uncertain etymology” in the *DELR*, I (A–B), while also adding the necessary descriptions: *abitir*, *abur*, *aburca*, *abzigui*, *achiu*, *afet*, *albină*, *amnar*, *ancluz*, *apriat*, *arămiz*, *arăta*, *arătos*, *arcer*, *arnici*, *arsenic*³, *arșă*, *arunca*, *asturcan*, *ateia*, *badraganie*, *bădrăganie*, *băga*, *băț*, *băzăuc*, *bârtac*, *becer*, *belec*, *biet*, *bijoi*, *bir*, *blangoci*, *bloandăr*, *bobâlnă*, *bobâlnău*, *boroacă*, *boș*, *boșomete*, *bulgăre*, *bureca*, *burica*¹, *buș*³, *bușă*², *bușicei*, *bușoi*.

Cuvinte-cheie: *DELR*: *Dicționarul etimologic al limbii române*; etimologie necunoscută, etimologie nesigură.

Keywords: *DELR*: *The Etymological Dictionary of the Romanian Language*; unknown etymology, uncertain etymology.

București, Șoseaua Iancului nr. 10, apart. 40
pczboerescu@yahoo.com